

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยพุทธกาล หลังจากที่ยิ่งยศจึงพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เมื่อพระพุทธองค์จะเสด็จออกเผยแผ่ธรรมะ ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แก่เวไนยสัตว์ผู้มีอภัยาศัยควรแก่การรู้ พระพุทธองค์ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณ ในหมู่สัตว์อย่างหาประมาณมิได้ พระพุทธองค์ส่งพระสาวกไปเพื่อเผยแผ่ธรรมะ ยังสถานที่ต่าง ๆ นั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสให้โอวาทแก่พระสงฆ์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย พวกเธออย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีธุลีคือกิเลสในจักขุน้อย มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมี ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม^๑

ดังนั้น วิธีการ ในการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธองค์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น จึงมีหลายรูปแบบที่แตกต่างกันไป แล้วแต่อุปนิสัยของบุคคล มีการแสดงธรรมะเปรียบเทียบกับสิ่งต่าง ๆ แสดงธรรมะในเรื่องต่าง ๆ และธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงก็มีความสั้นยาวแตกต่างกัน หรือในการแสดงธรรมะบางทีมีการใช้อรรถาธิบายร่วมด้วย เช่น พระพุทธองค์ทรงรับนิมนต์โดยการนั่งที่เรียกว่า ตุนหิภาพ เช่น ในอัมพวันสูตร และในโสณทัณฑะสูตร^๒ หรือการเสด็จไปสู่สถานที่ต่าง ๆ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เช่น ในพรหมชาลสูตร^๓ รวมถึงพระบุคลิกลักษณะที่สร้างความอัศจรรย์

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๗.

^๒ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๙๖/๑๕๒., ๙/๓๑๙/๑๘๘.

^๓ ที.สี. (ไทย) ๙/๑/๑.

และความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดแก่ผู้พบเห็นอื่น ๆ หรือที่เรียกว่าปาฏิหาริย์ ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ไปกขรชาติพราหมณ์ และอัมพัฏฐมาณพ ในอัมพัฏฐสูตร^๔ เป็นต้น

สำหรับพุทธศาสนา โดยเริ่มจากองค์พระพุทธองค์เป็นบุคคลแรก โดยการตรัสรู้แล้วมีการใช้สื่อการสอนไปยังบุคคลกลุ่มแรกคือ ทรงแสดงธรรมโปรดปัจจุวัคคีย์ พระพุทธองค์ทรงแสดงอัมมจักรกัปปวัตรสูตร แสดงทางสายกลางเพื่อให้ปัจจุวัคคีย์ เลิกจากการบำเพ็ญทุกรกิริยา อันเป็นทางสุดโต่งสายหนึ่ง^๕ ส่วนยสกุลบุตร พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุปพุทธานุสสติ คือเรื่อง ทาน ศีล การออกจากกาม หรือเมื่อทรงแสดงโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง ซึ่งเคยบูชาไฟ พระพุทธองค์ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร ซึ่งกล่าวถึงเรื่องไฟว่าไฟคือ ราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ^๖ หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระอรหันตสาวก ๖๐ องค์ ไปประกาศพระศาสนาแล้ว พระพุทธองค์ตรัสว่า “แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลา เสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^๗

เมื่อชฎิล ๓ พี่น้องพร้อมศิษย์ ๑,๐๐๐ คน บวชในพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธองค์ทรงนำสาวกทั้งหลาย เข้าสู่กรุงราชคฤห์เพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาแคว้นมคธ^๘ ในการฟังธรรมครั้งนั้น ทำให้พระเจ้าพิมพิสาร บรรลุโสดาบัน พร้อมกับประชาชนที่มารับฟังธรรมอีกนับแสนคน

พุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธี ที่มีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑. สันถัสสนา ชี้ให้เห็นชัด คือจะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังงูมือไปเห็นกับตา

๒. สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือห้าทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝน บำเพ็ญจนใจยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา เราใจให้อาจหาญแกล้วกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก

๔. สัมปหังสนา ปลอดภัยให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้ชุ่มชื้นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้า บรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไปทำให้ผู้ฟังมีความหวัง^๙

^๔ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๘๘/๑๔๙., ๙/๒๘๕/๑๕๒.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓-๖๕.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓-๖๕.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๑/๑๘๐.

^๘ เสฐียร พันธงศรี, พุทธประวัติมหายาน (พุทธประวัติฉบับค้นพบใหม่), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม ๒๕๕๐.), หน้า ๓.

^๙ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๘๘/๑๖๑.

อวจนภาษา ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่ามีความสำคัญต่อการเผยแผ่ธรรมะ และเป็นข้อที่น่าศึกษา และหาคำตอบในแง่ที่ว่า ในกระบวนการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธองค์ มีการแสดงอวจนภาษาร่วมด้วยหรือไม่ มากน้อยเพียงไร พระพุทธองค์มีเหตุผลหรือวัตถุประสงค์อะไรจึงทรงแสดงอวจนภาษาเช่นนั้น และมีปัจจัยอะไรบ้างซึ่งเป็นตัวแปรสนับสนุนส่งเสริมในการแสดงอวจนภาษาเช่นนั้น และการแสดงเช่นนั้น มีผลต่อการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธองค์มากน้อยแค่ไหน

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเนื้อหาของอวจนภาษา ที่ปรากฏในทีฆนิกาย
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์อวจนภาษาที่เป็นสื่อการสอนในทีฆนิกาย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเนื้อหาอวจนภาษาที่เกี่ยวข้องด้วยระยะทางหรือพื้นที่ อวจนภาษาที่เกี่ยวกับเรื่องเวลา อวจนภาษาที่ปรากฏทางกาย อวจนภาษาที่ปรากฏทางกายภาพ อวจนภาษาที่ปรากฏด้วยวิธีการสัมผัส อวจนภาษาที่ปรากฏทางปริภาสา วัตถุประสงค์การใช้วัตถุสิ่งของเพื่อการสื่อสาร ตลอดจนบทบาทและหน้าที่อวจนภาษาเพื่อสื่อการสอนของพระพุทธองค์ บทบาทและหน้าที่ซ้ำคำ บทบาทและหน้าที่แย้งคำ บทบาทและหน้าที่แทนคำ บทบาทและหน้าที่เสริมคำ บทบาทและหน้าที่เน้นคำ มีการศึกษารูปแบบของอวจนภาษาที่เป็นสื่อการสอน ลักษณะสื่อการสอนของอวจนภาษากับบุคลิกภาพของพระพุทธองค์ รวมตลอดถึงวิธีการสอน และศึกษาความสอดคล้องของอวจนภาษาที่ใช้เป็นสื่อการสอนของพระพุทธองค์ เป็นการศึกษาเฉพาะสื่อการสอนที่เกี่ยวข้องกับอวจนภาษาของพระพุทธองค์ ที่ปรากฏในทีฆนิกายเท่านั้น

๑.๓.๒ ด้านเอกสารเป็นการศึกษาโดยมีแหล่งข้อมูลเอกสารที่สำคัญจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ ฉบับภาษาไทย ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ดังนี้

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๙ ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค คือพรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร อัมพภูตสูตร โสณทัณตสูตร กุฏทัณตสูตร มหาสิทธสูตร ชาลยสูตร มหาสิหนาทสูตร โปฏฐปาตสูตร สุกสูตร เกวัญญสูตร โลหิจจสูตร

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑๐ ทีฆนิกาย มหาวรรค คือมหาปทานสูตร มหานิทานสูตร มหาปรินิพพานสูตร มหาสุทฺถสนสูตร ขนวลสูตร มหาโควินทสูตร มหาสมยสูตร สักกปัญหสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร

พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ ๑๑ ทีฆนิกาย ปาฏิภวรรค คือปาฏิภสูตร อุทุมพริกสูตร จักกวัตติสูตร อัครคณฺณสูตร สัมปสาทนียสูตร ปาสาทิกสูตร ลักขณสูตร สิงคาลกสูตร อาฏานาถียสูตร สังคีตสูตร ทศตตรสูตร และเล่มอื่น ๆ ประกอบบ้างบางส่วนในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

อวจนภาษา คือ ภาษาที่ไม่ได้แสดงออกมาโดยการใช้อ้อยคำหรือคำพูดโดยตรง แต่ได้แสดงในรูปสื่ออื่นแทน ซึ่งสามารถสื่อความหมายหรือตีความได้ จะเป็นสัญลักษณ์ หรือรหัส ที่มีใช้ภาษาพูด ภาษาเขียน แต่เป็นที่เข้าใจระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เพื่อความสำเร็จในการสอน มีจุดหมายที่จะสอนและมีความคาดหวังให้เกิดปฏิกิริยาการตอบสนองกลับมา และเกิดสัมฤทธิ์ผลระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ที่พบในพระสูตรต่างๆที่ใช้เป็นสื่อการสอนเป็นหลัก ได้แก่ วัสดุบางอย่างมีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ใบหญ้า สัตว์ เศษวัสดุ กิริยาอาการ การแต่งกาย กลิ่น ภาพ สัมผัส สีหน้าแววตา น้ำเสียง ระยะห่าง สถานที่และเวลา เรียกว่า ภาษาเจียบ กายภาษา ภาษาท่าทาง ภาษาสัญญาณ และยังรวมตลอดไปถึงสิ่งอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการแปลความหมายของผู้สอนและผู้เรียน เพื่อดัดแปลงให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ในการเรียนการสอน เป็นต้น

สื่อการสอน คือ ตัวกลาง ที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมและนามธรรม สำหรับใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเข้าใจ ในการชี้แจง และแนะนำเพื่อถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือใช้สื่อการสอนเชิงอวจนภาษา เป็นสื่อกลางที่สามารถสื่อความหมายได้ โดยวิธีการนำสื่อการสอน ไปประกอบในการสร้างความเข้าใจ การชี้แจงแนะนำ เพื่อการถ่ายทอดความรู้ ให้สมภูมิปัญญากับผู้เรียน เพื่อความเข้าใจในหลักธรรมคำสอน ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ทีฆนิกาย คือ นิกายหนึ่งในห้านิกาย ในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก ที่ได้ชื่อว่าทีฆนิกาย เพราะเป็นที่ประชุมและเป็นที่อยู่ของสูตรทั้งหลายที่มีขนาดยาว ๗ นิกายนี้ประกอบด้วยพระสูตร ๓๔ สูตร มีพรหมชาลสูตร เป็นต้น จัดเป็น ๓ วรรค คือ สीलขันธวรรค ประกอบด้วย ๑๓ สูตร มีพรหมชาลสูตร เป็นต้น มหาวรรค ประกอบด้วยสูตร ๑๐ สูตร มีมหาปทานสูตร เป็นต้น และปาฏิภวรรค ประกอบด้วยสูตร ๑๑ สูตร มีปาฏิภสูตร เป็นต้น แต่ละวรรคมีคำภีร์อรรถกถาที่พระอรรถกถาจารย์ได้แต่งอธิบายเนื้อความพระบาลีที่มีนัยลึกซึ้งให้เข้าใจเนื้อความได้กระจ่างชัดขึ้น สำหรับผู้วิจัยศึกษาได้นำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้คือ พระสูตรตันหรือพระสูตรในพระไตรปิฎกตั้งแต่เล่มที่ ๙ ถึงเล่มที่ ๑๑ และเล่มอื่น ๆ ประกอบบ้างบางส่วนในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

Mark Knapp ได้กล่าวว่า ในกระบวนการสื่อสารด้วยอวจนภาษาของคนเรานั้นอาจปรากฏออกมาได้ในหลาย ๆ ลักษณะ โดยไม่ต้องพูดหรือไม่ต้องเขียน ผู้ส่งสารอาจใช้กิริยาท่าทาง สัญลักษณ์ รหัส หรือบุคลิกลักษณะแบบต่าง ๆ ที่ผู้รับสารสามารถทำความเข้าใจได้ ใช้เป็นเครื่องมือ

ในการสื่อสารร่วมกัน ลักษณะการสื่อสารด้วยอวจนภาษานี้ ได้จัดแบ่งไว้ออกเป็น ๗ ประเภท คือ ๑.) อวจนภาษาที่เกี่ยวข้องด้วยระยะทางหรือพื้นที่ ๒.) อวจนภาษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเวลา ๓.) อวจนภาษาที่ปรากฏทางกาย ๔.) อวจนภาษาที่ปรากฏทางกายภาพ ๕.) อวจนภาษาที่ปรากฏด้วยวิธีการสัมผัส ๖.) อวจนภาษาที่ปรากฏทางปริภาษา และ ๗.) อวจนภาษาที่เป็นวัตถุภาษา

อวจนภาษาที่เกี่ยวข้องด้วยระยะทางหรือพื้นที่ หมายถึง อวจนภาษาที่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับระยะห่างของพระพุทธรองค์กับผู้ที่จะมาฟังธรรม หรือสนทนาธรรมกับพระพุทธรองค์

อวจนภาษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเวลา หมายถึง การสื่อความหมายของพระพุทธรองค์ ที่ทรงให้เวลามิบทบาทสำคัญของเวลาแต่ละช่วงในแต่ละวันของพระพุทธรองค์

อวจนภาษาที่ปรากฏทางกาย หมายถึง เป็นการศึกษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับจริยวัตรที่พระองค์ทรงแสดงออกที่ผู้อื่นสังเกตเห็นได้ ไม่ว่าจะเป็นท่าทางกิริยาอาการต่าง ๆ การแสดงออกทางสีหน้า การแสดงออกทางการใช้สายตา

อวจนภาษาที่ปรากฏทางกายภาพ หมายถึง การแสดงความสดชื่น หรือมีลักษณะโต้แย้ง รวมถึงการแสดงออกเพื่อความเชื่อมั่นในตัวเอง

อวจนภาษาที่ปรากฏด้วยวิธีการสัมผัส หมายถึง การแสดงออกโดยการสัมผัสเพื่อสื่อความรู้สึกอารมณ์ ความปรารถนาในใจของพระพุทธรองค์ไปยังผู้รับสาร เช่น การจับมือ การลูบศีรษะ การตบไหล่

อวจนภาษาที่ปรากฏทางปริภาษา หมายถึง อวจนภาษาที่เกิดจากการใช้น้ำเสียงของพระพุทธรองค์ประกอบถ้อยคำที่ทรงกล่าวออกไป น้ำเสียงจะมีความสำคัญมากในการสื่อความหมาย

อวจนภาษาที่ปรากฏทางวัตถุภาษา หมายถึง การใช้วัตถุสิ่งของเพื่อการสื่อสาร สิ่งของหรือวัตถุต่าง ๆ ที่พระพุทธรองค์ทรงเลือกใช้ เช่น แห ตาข่าย กิ่งไม้ ใบไม้ แพข้ามฟาก เม็ดทราย^{๑๐}

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง วิเคราะห์อวจนภาษาที่เป็นสื่อการสอนในที่ผืนภคานี้ ได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องคือ

๑.๕.๑ ทฤษฎีการสื่อสาร

คำว่า การสื่อสาร (Communication) หมายถึง การสร้างความร่วมมือกัน ความคล้ายคลึงกัน ให้เกิดขึ้นระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร นอกจากนี้การสื่อสาร ยังมีความหมายในลักษณะของเชิงแนวความคิด ตามความสนใจของนักวิชาการแต่ละคน แต่ละสาขา ที่ให้ความสำคัญและพิจารณาการสื่อสารที่แตกต่างกันไป ดังนี้

^{๑๐} Mark Knapp, *Nonverbal Communication in Human Interaction*, (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1976), p. 23. อ้างใน กิตติมา สุรสนธิ, *ความรู้ทางการสื่อสาร*, หน้า ๒๘.

Warren W. Weaver ให้ทัศนะเกี่ยวกับการสื่อสารไว้ว่าการสื่อสารเป็นคำที่มีความหมายกว้างและครอบคลุมถึงกระบวนการทุกอย่างที่จิตใจของคน ๆ หนึ่ง อาจมีผลต่อจิตใจของคนอีกคนหนึ่ง การสื่อสารจึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการเขียนและการพูดเท่านั้น หากรวมไปถึงดนตรี ภาพการแสดงบัลเลต์ และพฤติกรรมทุกพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย^{๑๑}

Jurgen Ruesch and Gregory Bateson ให้ความเห็นเกี่ยวกับการสื่อสารว่า “การสื่อสารไม่ได้หมายความว่าถ่ายทอดสารด้วยภาษาพูดและภาษาเขียนที่ชัดเจนและแสดงเจตนาชัดเจนเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงกระบวนการทั้งหลายที่คนมีอิทธิพลต่อกันด้วย”^{๑๒} ตามคำนิยามนี้ยึดหลักที่ว่า การกระทำและเหตุการณ์ทั้งหลายมีลักษณะเป็นการสื่อสาร หากมีผู้เข้าใจการกระทำและเหตุการณ์เหล่านั้น หมายความว่า ความเข้าใจที่เกิดขึ้นแก่คน ๆ หนึ่งนั้นได้เปลี่ยนแปลงข่าวสารที่คน ๆ นั้นมีอยู่และมีอิทธิพลต่อบุคคลผู้นั้น การสื่อสารนั้นนอกจากจะมีความหมายหลากหลายดังกล่าวยังมีมากมายหลายประเภทอีกด้วย นั่นก็ขึ้นอยู่กับการใช้เกณฑ์ในการพิจารณาถึงสถานการณ์ของการสื่อสาร (Communication Situation) ที่เกิดขึ้น เกณฑ์เหล่านั้นนักนิเทศศาสตร์ใช้ตัดสินรูปแบบและวิธีการสื่อสารในปัจจุบัน เกณฑ์ในเรื่องภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร แบ่งการสื่อสารโดยใช้ภาษาเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. การสื่อสารเชิงวจนภาษา (Verbal Communication) เป็นการสื่อสารโดยใช้ภาษาพูดหรือภาษาเขียนเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อสาร เช่น การพูดภาษาต่าง ๆ หรือการเขียนเป็นภาษาต่าง ๆ

๒. การสื่อสารเชิงอวจนภาษา (Non-verbal Communication) เป็นการสื่อสารโดยหัตถ์หรือสัญลักษณ์อย่างอื่นที่ไม่ใช่ภาษาพูดหรือภาษาเขียน เช่น การแสดงอากัปกิริยาท่าทางการใช้เครื่องหมายวรรคตอนเครื่องหมายต่าง ๆ ที่สามารถสื่อความหมายได้^{๑๓}

สมชาติ กิจจรรยง ได้ให้ความหมายของอวจนภาษาไว้คล้ายกันว่า อวจนภาษา หมายถึง ภาษาที่ไม่ได้แสดงออกมาโดยการใช้ถ้อยคำหรือคำพูดโดยตรง แต่ได้แสดงในรูปสื่ออื่นแทน ซึ่งสามารถสื่อความหมายหรือตีความได้ อันได้แก่ กิริยาท่าทาง ลักษณะของรูปร่างหน้าตา สายตา การสัมผัส เวลา สถานที่ ระยะห่าง การแต่งกาย เสียง กลิ่น ภาพ ฯลฯ ที่มนุษย์พอจะเข้าใจได้หากสังเกตหรือมีประสบการณ์ในการติดต่อกับคนหรือกลุ่มบุคคลบ่อย ๆ ^{๑๔}

^{๑๑} กิติมา สุรสุนธิ, *ความรู้ทางการสื่อสาร*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.), หน้า ๑.

^{๑๒} ประมะ สตะเวทิน, *หลักนิเทศศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า ๒๑., อ้างใน กิติมา สุรสุนธิ, *ความรู้ทางการสื่อสาร*, ๒๕๔๑.), หน้า ๑๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๑๔} สมชาติ กิจจรรยง, *อ่านใจคนจากภาษาท่าทาง*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๙.), หน้า ๙.

อวยพร พาณิข และคณะ ได้ให้ความหมายว่า อวจนภาษา หมายถึง สัญลักษณ์ รหัสที่มีใช้ตัวอักษร คำพูด แต่เป็นที่เข้าใจระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสาร มีจุดหมายที่จะสื่อสารและปฏิกิริยาตอบสนอง และท่านได้ให้ความเห็นว่า อวจนภาษาที่มักพบในการสื่อสารระหว่างบุคคลด้วยการพูด การฟังเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาอาการ การแต่งกาย กลิ่น สัมผัส สีหน้าแววตา น้ำเสียง ระยะห่าง และเวลา เป็นต้น^{๑๕}

สรุปจากแนวคิดทฤษฎี ของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านจะเห็นได้ว่าภาษาทั้ง ๒ รูปแบบดำเนินควบคู่กันมาโดยไม่สามารถแยกออกมาดำเนินได้เฉพาะตัวของมันเองได้ เพราะในการสื่อสารบุคคลต้องใช้ภาษาทั้ง ๒ รูปแบบในการสื่อสารควบคู่กันไปเพื่อเสริมหรือนั่นย้ำสร้างความเข้าใจให้แก่กันและกัน หากจะพูดว่าใช้อวจนภาษาหรืออวจนภาษาอย่างใดอย่างหนึ่งล้วน ๆ ในการสื่อสาร คงต้องใช้ความชำนาญ หรือมีการอธิบายมากและอาจจะใช้เวลามากหรืออาจมีบุคคลที่ ๓ ในการแปลความหมายเพื่อสร้างความเข้าใจของแต่ละฝ่ายทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร ดังจะเห็นได้จากการสื่อสารของพระพุทธองค์ ที่พบในพระไตรปิฎกมีทั้งภาษาพูดและภาษาใบ้

๑.๕.๒ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ให้ทัศนะเกี่ยวกับภาษาพูดเอาไว้ว่า ภาษาสามารถสื่อสารสัจธรรมได้ไม่สมบูรณ์ คือมันไม่สามารถเอาสัจธรรมมาวางตั้งไว้ให้เราเห็น เหมือนวางสิ่งของไว้ต่อหน้าได้ มันจะต้องอาศัยประสบการณ์เท่าที่เรามีอยู่ ถ้าสิ่งใดไม่เคยมีประสบการณ์ ก็เป็นอันว่าเกิดความติดตันที่ไม่สามารถรู้ความจริงได้เต็มที่ ภาษาไม่สามารถแสดงให้รู้ ให้สัมผัสกับประสบการณ์ตรงได้ เพราะฉะนั้น ความรู้สึกในใจ ความรัก ความโกรธ ความเกลียด การได้ลิ้มรสอร่อย หวาน มัน เค็ม และแยกออกไปเป็นหวานมะม่วง หวานมะปราง เป็นต้น ต่าง ๆ กันไป ซึ่งก็ต้องเป็นประสบการณ์เฉพาะตัวที่ภาษาไม่สามารถนำมาถ่ายทอดได้โดยสมบูรณ์ นี่คือการจำกัด หรือขอบเขตของภาษาที่ไม่สามารถให้ถึงความจริงโดยสมบูรณ์ ได้ทั้งท่านยังให้ทัศนะเกี่ยวกับการสอนของพระพุทธองค์ในหนังสือพุทธวิธีในการสอนว่าพระพุทธองค์ ทรงเป็นบุคคลที่ปราศัญและพุทธศาสนิกชนให้ความเคารพนับถือในฐานะผู้เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นสารัตถิ์ฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นที่เคารพนับถือและยกย่องเทิดทูนในฐานะทรงเป็นนักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด^{๑๖} ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน ความยิ่งใหญ่ และพระปรีชาสามารถของพระพุทธองค์ ในด้านการสอนนั้น ถ้าจะพูดให้เห็นด้วยอาศัยประจักษ์พยานภายนอก ก็จะได้เห็นได้จากเหตุผลต่อไปนี้คือ

^{๑๕} อวยพร พาณิข และคณะ, ภาษาและหลักการเขียนเพื่อการสื่อสาร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.), หน้า ๔.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก, (ประยุทธ์ ปยุตโต), การสื่อสารภาษาเพื่อเข้าถึงสัจธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ด้านสุทธธรรมสภา, ๒๕๓๙.), หน้า ๗.

๑. พระพุทธองค์เสด็จอุบัติในยุคที่ชมพูทวีปเป็นถิ่นนักปราชญ์ เต็มไปด้วยศาสดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ เป็นอันมาก แต่ละท่านล้วนมีชื่อเสียงและมีความสามารถ ผู้ที่มาเผชิญพระองค์นั้นมีทั้งมาดีและมาร้าย มีทั้งที่แสวงหาความรู้ มาลองภูมิ และที่ต้องการมาข่มมาปราบ แต่พระองค์สามารถประสพชัยชนะในการสอน จนมีพระนามนำเด่นมาถึงปัจจุบัน

๒. คำสอนของพระพุทธองค์ ขัดแย้งกับคำสอนในศาสนาเดิม และแย้งกับความเชื่อดั้งเดิม ความประเพณีปฏิบัติที่แพร่หลายอยู่ในสังคมสมัยนั้น เช่น การทำลายความเชื่อถือเรื่องวรรณะ เป็นต้น ทรงจัดตั้งระบบคำสอนและความเชื่อถืออย่างใหม่ให้แก่สังคม การกระทำเช่นนี้ให้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ย่อมเป็นงานยากอย่างยิ่ง

๓. ขอบเขตงานสอนของพระพุทธองค์กว้างขวางมาก ทั้งโดยเทศะและระดับชนในสังคม ต้องเสด็จไปสั่งสอนในหลายถิ่นแคว้น พบคนทุกชั้นในสังคม ซึ่งมีระดับความเป็นอยู่ ความเชื่อถือ การศึกษาอบรม นิสัยใจคอ และสติปัญญาแตกต่างกัน ทุกแบบทุกชนิด ทรงสามารถสอนคนเหล่านั้นให้เข้าใจได้และยอมเป็นศิษย์ของพระองค์ นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมาทีเดียว

๔. พระพุทธศาสนาที่เจริญมาได้ตลอดระยะเวลานับพัน ๆ ปี แพร่หลายเป็นที่นับถืออยู่ในประเทศต่าง ๆ และคณะสงฆ์ผู้สืบทอดพระศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันใหญ่และสำคัญในสังคมดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์ ยืนยันถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธองค์อย่างประจักษ์ชัดโดยไม่ต้องอธิบาย ในเมื่อประจักษ์พยานภายนอกแสดงให้เห็นแล้วเช่นนี้ ย่อมชวนให้พิจารณาสืบค้นต่อไปถึงเนื้อธรรมคำสอน หลักคำสอน และวิธีการสอนของพระองค์ว่า เป็นอย่างไร ยิ่งใหญ่และประเสริฐสมจริงเพียงใด^{๑๗}

สมบุรณ์ จ่างจิต และคณะ ได้สรุปลักษณะเด่นของการสอนของพระพุทธองค์ เป็น ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑. ทรงสอนตามความสนใจของผู้เรียน
๒. ทรงสอนตามลำดับความลึกซึ้ง จากง่ายไปหายาก
๓. ทรงสอนโดยใช้วิธีอุปมาอุปไมย เปรียบเทียบให้เห็นจริง
๔. ทรงสอนโดยใช้วิธีตอบปัญหา ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ อย่างคือ
 ๑. ตอบตรงทีเดียว คือ ตอบทันทีที่ถูกถาม ด้วยความรู้แจ้ง
 ๒. ย้อนถามก่อนจึงตอบ เพื่อให้ผู้ถามเข้าใจทีละขั้นๆ จนเกิดความเข้าใจสูงสุด
 ๓. ไม่ตอบเลย แต่ใช้วิธีบรรยายและยกตัวอย่างต่างๆ จนผู้ถามเข้าใจ^{๑๘}

^{๑๗} พระธรรมปิฎก, (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พุทธวิธีในการสอน*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.), หน้า ๑-๓.

^{๑๘} สมบุรณ์ จ่างจิตและคณะ, *พุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย*, (ในร่วมรายงานปฐมนิเทศทางการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓.), หน้า ๒๔๑.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้สรุปลักษณะการสอนของวิชาศึกษาศาสตร์ในปัจจุบัน ซึ่งตรงกับหลักการสอนของพระพุทธองค์ หลักการเหล่านี้ล้วนมีมาแล้วในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น คือ

๑. วิธีสอนโดยใช้ระดับภาษายากง่ายต่างกัน ตามระดับปัญญาของผู้เรียน
๒. วิธีสอนตามระดับเนื้อหาจากง่ายไปหายาก
๓. วิธีสอนโดยเริ่มจากปัญหาที่ผู้เรียนกำลังสนใจ
๔. วิธีสอนโดยทดสอบเพื่อวัดสติปัญญาของผู้เรียน^{๑๙}

สมทรง ปุณฺณฤทธิ ได้กล่าวว่าเทคนิควิธีสอน ที่พระพุทธองค์ทรงใช้เป็นการสอนเฉพาะรายบุคคลเป็นส่วนใหญ่ และทรงเลือกใช้ตามความเหมาะสมแก่ผู้เรียนเป็นรายๆ ไป ฉะนั้นเทคนิควิธีการสอนของพระพุทธองค์ จึงมีอยู่หลายวิธีด้วยกัน จำแนกได้ดังนี้

๑. ทรงสอนโดยทำตัวอย่างให้ดู
๒. ทรงสอนโดยใช้อุปกรณ์การสอน
๓. ทรงสอนโดยใช้วาจาชักย้ายสำนวน
๔. ทรงสอนโดยใช้วิธีซักถาม
๕. ทรงสอนโดยใช้วิธีเปรียบเทียบ
๖. ทรงสอนโดยใช้เรื่องราวที่ผู้ฟังเข้าใจดีอยู่แล้ว
๗. ทรงสอนโดยการยกประวัติศาสตร์ขึ้นมาเชื่อมโยง
๘. ทรงสอนโดยเทียบเคียงกับวิชาต่างๆ เทาที่มีอยู่ในสมัยนั้นๆ
๙. ทรงสอนโดยใช้สติปัญญาของตนกำกับ
๑๐. ทรงสอนโดยใช้วิธีเลื่อนความเข้าใจของผู้ฟังเป็นขั้นๆ
๑๑. ทรงสอนโดยดูความรู้สึกของตนเองเปรียบเทียบกับคนอื่น^{๒๐}

อรรณณ ปิณฑนีโอวาท ได้กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดสาร ของพระพุทธองค์ตามหลักวิทยาว่า วิธีการสอนของพระพุทธองค์คือ ต้องการให้ประชาชนผู้มีสติปัญญาแตกต่างกันเข้าใจได้ง่ายที่สุด และจดจำได้ง่ายที่สุด ง่ายต่อการท่องจำ และง่ายต่อการบอกเล่าต่อ ๆ กันมา วิธีการที่สำคัญสรุปได้ดังนี้

๑. ทรงใช้พระธรรมเทศนาซึ่งมีความยาวต่างกัน คือ ขนาดยาว ขนาดกลาง ขนาดสั้น
๒. ทรงถ่ายทอดสารด้วยวิธียกนิทานมีคติสอนใจ (Parable) และชาดก (Jataka)
๓. ทรงใช้วิธีการสนทนา (Dialogue) เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

^{๑๙} สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, **พุทธศาสตร์**, (สงขลา: โรงพิมพ์มิ่งมงคลการพิมพ์, ๒๕๑๘.), หน้า ๑๒๙-๑๓๒.

^{๒๐} สมทรง ปุณฺณฤทธิ, **หลักการสอนศีลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๒๑.),

๔. ทรงใช้การยกตัวอย่างเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย (Metaphor) ในพระธรรมเทศนา และการสนทนาโต้ตอบ

๕. ทรงชี้ให้เห็นถึงปัจจัย ๔ อย่างที่ทรงคำนึงถึงเมื่อจะมีพระพุทธดำรัส ปัจจัยทั้ง ๔ อย่าง คือ ความจริง ความได้ประโยชน์ ความพึงพอใจของผู้ฟัง และกาละ

๖. ทรงสอนไม่ให้เชื่ออย่างมง่ายไร้เหตุผล โดยเหตุที่ความเชื่อเป็นรากฐานให้เกิดการพูด การแสดงความคิดเห็น ดังที่ปรากฏในกาลามสูตร^{๒๑}

อรรณณ ปิณฑโนวาท กล่าวว่าแม้คำทั้ง ๒ คือ อวจนภาษา และบุคลิกภาพจะมีความแตกต่างกันบ้างในทางแนวคิดและทัศนของนักวิชาการต่างสาขากัน แต่เมื่อสรุปรวมแล้ว บุคลิกก็คือ ลักษณะของ อวจนภาษา ที่บุคคลแสดงออกมานั่นเอง ในการพูดเพื่อการโน้มน้าวใจ ได้ให้ความสำคัญกับอวจนภาษาควบคู่ไปกับ วจนภาษาด้วย และได้สรุปเอาไว้ว่า “ผู้สื่อสารจะเอาใจใส่เฉพาะความหมายโดยตรงไม่ได้ ต้องสนใจความหมายนัยประหวัด และอวจนภาษา ควบคู่ไปด้วย จึงจะเป็นนักสื่อสารที่มีคุณภาพ”^{๒๒}

๑.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยสื่อการสอนเชิงอวจนภาษา (Non-verbal Language for Communication Instructional) เป็นสื่อการสอนโดยรหัสหรือสัญลักษณ์อย่างอื่น ที่ไม่ใช่ภาษาพูดหรือภาษาเขียน เช่น การแสดงอาการปฏิกิริยาท่าทางต่าง ๆ ที่สามารถสื่อความหมายได้

ณจิต ดีปานวงศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของอวจนภาษาของนักร้องแกรมมี่ เอ็นเตอร์เทนเมนต์ต่อเยาวชน” โดยศึกษาในด้านการเปิดรับสาร การจดจำสาร พฤติกรรมการเลียนแบบอวจนภาษา จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่นิยมเปิดรับมิวสิกวิดีโอของนักร้องแกรมมี่ เอ็นเตอร์เทนเมนต์ ทั้งทางโทรทัศน์และสถานที่เล่นจริง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จดจำสารด้านอาการภาษาของ อำพล ลำพูน ได้มากที่สุด รองลงมาคือวัตุภาษาของพลาย ส่วนการเลียนแบบอาการภาษาและวัตุภาษา กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการเลียนแบบ อำพล ลำพูน มากที่สุดเหตุผลเพราะชอบและสนใจนักร้อง ในส่วนของวัตุภาษา เลียนแบบวัตุภาษาของ ทาทา ยัง มากที่สุดโดยเฉพาะเสื้อผ้าและทรงผม เหตุผลเพราะเป็นเสื้อผ้าที่หาซื้อง่าย หรือเป็นทรงผมที่ทำตามได้ง่าย^{๒๓}

^{๒๑} อรรณณ ปิณฑโนวาท, **หลักและปรัชญาของวาทวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๒๒} อรรณณ ปิณฑโนวาท, **การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.), หน้า ๑๘๔.

^{๒๓} ณจิต ดีปานวงศ์, **“อิทธิพลของอวจนภาษาของนักร้องแกรมมี่ เอ็นเตอร์เทนเมนต์ต่อเยาวชน”**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.), หน้า ๘๐-๙๒.

ปรมะ สตะเวทิน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความรู้ทางการสื่อสาร” จากผลการศึกษาได้ทราบว่า เป็นสื่อการสอนโดยรหัสหรือสัญลักษณ์อย่างอื่น ที่ไม่ใช่ภาษาพูดหรือภาษาเขียน เช่น การแสดง อากัปกิริยาท่าทางการใช้เครื่องหมายวรรคตอนเครื่องหมายต่าง ๆ ที่สามารถสื่อความหมายได้^{๒๔}

ทัศนีย์ เจนวนิธิสุข ได้ศึกษาเรื่อง “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” จากผลการศึกษาได้ทราบว่า บุคลิกภาพของพระพุทธองค์นั้นมีความสำคัญต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งความสำคัญดังกล่าวนี้จะแยกกล่าวว่ามีมีความสำคัญเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้เลย จากการศึกษาทำให้ทราบบุคลิกภาพของพระพุทธองค์ที่สำคัญต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธธรรม^{๒๕}

จึงสรุปได้ว่า อวจนภาษานั้นมีประโยชน์มาก เพราะสามารถสื่อความหมายให้ผู้เรียนเข้าใจถึงสถานะต่าง ๆ ได้ ตั้งแต่ขั้นสมมติจนถึงขั้นปรมาตม ภาษาที่พระพุทธองค์ใช้ ส่วนใหญ่อยู่ในระดับสมมติ แต่ในการใช้เป็นสื่อการสอนที่จะเข้าถึงสังฆธรรมนั้น ถ้าต้องการสังฆธรรมโดยสมบูรณ์ จะต้องเข้าถึงปรมาตมด้วย อวจนภาษาถือว่าเป็นสื่อสังฆธรรม หมายความว่า อวจนภาษาสามารถแสดงสังฆธรรมออกมาได้ เพื่อเข้าถึงสังฆธรรม คือ อวจนภาษาสามารถทำให้คนที่ฉลาดใช้ความคิดพิจารณาเชื่อมโยงเพื่อจะเข้าถึงความจริงต่อไปได้ ซึ่งมีประโยชน์มาก สำหรับใช้ในการเผยแผ่พระธรรมของพระพุทธองค์

จากการศึกษาข้อมูลทั้งหลายดังกล่าวมา ทำให้ทราบว่า อวจนภาษา มีบทบาทสำคัญในการใช้เป็นสื่อการสอนของบุคคลทุกรูปแบบ ทั้งการสอนที่ไม่เป็นทางการและการสอนที่เป็นทางการ และทุกสาขาอาชีพ อนึ่ง อวจนภาษา ยังมีส่วนช่วยส่งเสริมให้สื่อการสอนเกิดความน่าสนใจ และทำให้สื่อการสอนมีความกระชับมากขึ้นดังปรากฏข้างต้น ฉะนั้น อวจนภาษาที่แสดงออกบางอย่างมีความคล้ายคลึงกัน บางอย่างมีความแตกต่างกัน ทั้งลักษณะของอวจนภาษาและความหมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างกันของแต่ละสังคม วัฒนธรรม อวจนภาษา สามารถบอกให้ทราบถึงลักษณะต่าง ๆ ของผู้แสดง เช่น สถานภาพ บุคลิกลักษณะภายนอก รวมถึงอารมณ์ความรู้สึกภายใน อวจนภาษาเป็นวัฒนธรรมประการสำคัญ ที่จำเป็นต้องเรียนรู้ก่อนและระหว่างการเรียนการสอน อวจนภาษา มีกำเนิดมาก่อน วจนภาษา เป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในแต่ละสังคม และมีความหมายเฉพาะที่สังคมกำหนดขึ้น แต่เนื่องจาก อวจนภาษา ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวเป็นลักษณะของธรรมชาติ ทำให้แต่ละสังคมมี อวจนภาษา ที่คล้ายคลึงกันในบางส่วนจัดได้ว่าเป็น อวจนภาษาสากล

^{๒๔} ปรมะ สตะเวทิน, **ความรู้ทางการสื่อสาร**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.), หน้า ๒๑.

^{๒๕} ทัศนีย์ เจนวนิธิสุข, “การสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.), หน้า ๑๒๔-๑๒๗.

๑.๖. ทฤษฎีการสื่อสาร

Mark Knapp กล่าวว่า การสื่อความหมายด้วยอวัจนภาษาของคนเรานั้นอาจปรากฏออกมาได้ในหลาย ๆ ลักษณะ โดยไม่ต้องพูดหรือไม่ต้องเขียน ผู้ส่งสารอาจใช้กิริยาท่าทางสัญลักษณ์ รหัส หรือบุคลิกลักษณะแบบต่าง ๆ ที่ผู้รับสารสามารถทำความเข้าใจได้ ใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารร่วมกัน ลักษณะการสื่อสารด้วยอวัจนภาษานี้ (Knapp) ได้จัดแบ่งออกเป็น ๗ ประเภทลักษณะ คือ

๑. การสื่อสารในเรื่องระยะทางหรือเนื้อที่ (Proxemics or Space) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความหมายที่เกี่ยวกับระยะของบุคคล (Personal Space) ซึ่งจะถูกกำหนดความหมายไว้จากสังคมเกี่ยวกับการใช้อำนาเขต (Territoriality) ของบุคคล โดยจะมีปัจจัยต่าง ๆ ที่จะเป็นตัวกำหนด อาทิเพศ (Gender) เชื้อชาติ (Race) สถานภาพ (Status) รวมถึงบุคลิกภาพ (Personality)

๒. การศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความหมายจากเวลา (Time or Chromatics) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความหมายของเวลาตามลักษณะของวัฒนธรรม หรือระบบวัฒนธรรม (Culture Time System) ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Formal and Informal Time)

๓. การศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารจากภาษากาย (Kinesics) เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมแสดงออกของบุคคลที่ผู้อื่นสังเกตเห็นได้ไม่ว่าจะเป็นท่าทาง (Posture) กิริยาอาการ (Gestures) การแสดงออกทางสีหน้า (Facial Expressions) การแสดงออกทางนัยน์ตา (Eye behavior)

๔. การศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความหมายจากสิ่งที่ปรากฏทางกายภาพ (Physical Appearance) อันได้แก่ ความสดชื่น (Cheerful) ความเป็นคนมีลักษณะโต้แย้ง (Argumentative) การเป็นคนอารมณ์ร้อน (Hot-Tempered) ความเป็นคนเชื่อมั่นในตัวเอง (Confidence Optimistic) ซึ่งเหล่านี้นั้นล้วนแล้วแต่สามารถสื่อความหมายที่แตกต่างกันไป

๕. การศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความหมายโดยวิธีการสัมผัส (Haptic) ซึ่งสามารถถ่ายทอดสื่อความหมายในลักษณะที่แตกต่างกันได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะและสถานที่ รวมทั้งบุคคลที่ไปสัมผัส ด้วยการสัมผัสบางครั้งขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามความหมายของการสัมผัสนอกจากจะขึ้นอยู่กับแต่ละวัฒนธรรมแล้ว ยังขึ้นอยู่กับลักษณะการสัมผัส และตำแหน่งส่วนร่างกายที่สัมผัสด้วย วิธีการสัมผัส (Haptic) ปริภาษา (Paralanguage) และวัตถุ หรือสิ่งต่าง ๆ (Artifacts) ที่ผู้สัมผัสแสดงออกร่วมด้วย

๖. การศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความหมายโดยการใช้ปริภาษา (Paralanguage) ปริภาษา คือสิ่งเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับภาษาพูดหรือภาษาเขียน อันได้แก่ ระดับน้ำเสียง หรือโทนของเสียง คุณภาพเสียง ความดังค่อยของเสียง รวมทั้งจังหวะในการพูดของบุคคลด้วย ส่วนสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ

กับภาษาเขียนได้แก่ ลักษณะของตัวอักษรที่เขียน ขนาดของตัวอักษร ช่องไฟ เครื่องหมายต่าง ๆ รวมทั้งน้ำหนักการใช้เส้นต่าง ๆ ในการเขียน

๗. การศึกษาเกี่ยวกับการสื่อความหมายจากวัตถุ หรือสิ่งต่าง ๆ (Artifacts) อันได้แก่การรับรู้ความหมายจากสภาพแวดล้อม และวัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในขณะนั้น ซึ่งอาจเป็นเสื้อผ้า ของใช้ เครื่องประดับ เครื่องสำอาง ยานพาหนะ ธง รูปภาพ ฯลฯ เป็นต้น^{๒๖}

สมชาติ กิจยรรยง ได้ให้ความหมายของอวจนภาษาไว้คล้ายกันว่า อวจนภาษาหมายถึง ภาษาที่ไม่ได้แสดงออกมาโดยการใช้ถ้อยคำหรือคำพูดโดยตรง แต่ได้แสดงในรูปสื่ออื่นแทน ซึ่งสามารถสื่อความหมายหรือตีความได้ อันได้แก่ กิริยาท่าทาง ลักษณะของรูปร่างหน้าตา สายตา การสัมผัส เวลา สถานที่ ระยะห่าง การแต่งกาย เสียง กลิ่น ภาพ ฯลฯ ที่มนุษย์พอจะเข้าใจได้หากสังเกต หรือมีประสบการณ์ในการติดต่อกับคนหรือกลุ่มบุคคลบ่อย ๆ^{๒๗}

อวยพร พาณิข และคณะ ได้ให้ความหมายว่า อวจนภาษา หมายถึง สัญลักษณ์ รหัสที่ไม่มีตัวอักษร คำพูด แต่เป็นที่เข้าใจระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสาร มีจุดหมายที่จะสื่อสารและปฏิกิริยาตอบสนอง และท่านได้ให้ความเห็นว่า อวจนภาษาที่มักพบในการสื่อสารระหว่างบุคคลด้วยการพูด ฟังเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาอาการ การแต่งกาย กลิ่น สัมผัส สีหน้าแววตา น้ำเสียง ระยะห่าง และเวลา เป็นต้น^{๒๘}

เจอร์เกน รอยซ์ และ เกรกอรี เทบีสัน (Jurgen Ruesch and Gregory Bateson) ให้ความเห็นเกี่ยวกับการสื่อสารว่า “การสื่อสารไม่ได้หมายความว่าความหมายการถ่ายทอดสารด้วยภาษาพูดและภาษาเขียนที่ชัดเจนและแสดงเจตนาชัดเจนเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงกระบวนการทั้งหลายที่คนมีอิทธิพลต่อกันด้วย”^{๒๙}

วอร์เรน ดับเบิลยู วีเวอร์ (Warren W. Weaver) ให้ทัศนะเกี่ยวกับการสื่อสารไว้ว่าการสื่อสารเป็นคำที่มีความหมายกว้างและครอบคลุมถึงกระบวนการทุกอย่างที่จิตใจของคน ๆ หนึ่ง อาจมีผลต่อจิตใจของคนอีกคนหนึ่ง การสื่อสารจึงไม่ได้หมายความว่าแค่เพียงการเขียนและการพูดเท่านั้น หากรวมไปถึงดนตรี ภาพ การแสดงบัลเลต์ และพฤติกรรมทุกพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย^{๓๐}

^{๒๖} กิติมา สุรสุนธิ, *ความรู้ทางการสื่อสาร*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.), หน้า ๒๘-๓๐.

^{๒๗} สมชาติ กิจยรรยง, *อ่านใจคนจากภาษาท่าทาง*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๙.), หน้า ๙.

^{๒๘} อวยพร พาณิข และคณะ, *ภาษาและหลักการเขียนเพื่อการสื่อสาร*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.), หน้า ๔.

^{๒๙} กิติมา สุรสุนธิ, *ความรู้ทางการสื่อสาร*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.), หน้า ๑.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

สรุปจากแนวคิดทฤษฎีจากนักวิชาการหลายท่าน ผู้ศึกษาเข้าใจได้ว่าภาษาเป็นวัฒนธรรม ประการสำคัญที่จำเป็นต้องเรียนรู้ก่อนและระหว่างการสื่อสาร ทั้งวจนภาษาและ อวจนภาษา อวจนภาษามีกำเนิดมาก่อนวจนภาษา เป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในแต่ละสังคม และมีความหมายเฉพาะที่สังคมกำหนดขึ้น แต่เนื่องจากอวจนภาษาไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวเป็นลักษณะของ ธรรมชาติทำให้แต่ละสังคมมีอวจนภาษาที่คล้ายคลึงกัน ในบางส่วนจัดได้ว่าเป็นอวจนภาษาสากล เช่น การโบกมือ การโอบกอด การชี้นิ้ว เป็นต้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการวิจัยเอกสาร โดยใช้วิธีพรรณนา วิเคราะห์ (Analytical Description) และการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) โดย การศึกษาเนื้อหาและวิธีการสอน ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีลำดับดำเนินการดังนี้ คือ

๑.๗.๑ ศึกษารูปแบบเนื้อหาสาระในพระสูตรตันตปิฎกสูตรตันตปิฎก เล่มที่ ๙ ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค เล่มที่ ๑๐ ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๑ ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค และเล่มอื่น ๆ ที่ เกี่ยวข้อง

การศึกษาของแต่ละเนื้อหาในพระสูตรตันตปิฎก ออกเป็นพระสูตรต่าง ๆ โดยในแต่ละพระ สูตร มีเรื่องราวและเหตุการณ์ที่มีความสมบูรณ์ในตัว คือระบุสถานที่ เหตุการณ์ กิจกรรมการสอน และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ใน ๑ พระสูตร สามารถเทียบเคียงได้กับสถานการณ์การเรียนการสอนได้ใน ๑ กรณีศึกษา พระสูตรที่บ่งบอกสถานการณ์การเรียนที่มีความสมบูรณ์ คือ ระบุสถานที่ ผู้เรียน ผู้สอน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เนื้อหาการสอน วิธีสอน และผลการสอน ที่สามารถนำมาวิเคราะห์ในการสอน ที่มาในพระสูตรทีฆนิกายทั้ง ๓ เล่ม

๑.๗.๒ การวิเคราะห์ข้อมูล

ศึกษาวิเคราะห์ เพื่อการตอบปัญหาที่ต้องการทราบตามวัตถุประสงค์ในประเด็นการศึกษา รูปแบบการสอนและเนื้อหาการสอน โดยแบ่งเนื้อหาเป็น ๒ บท ได้แก่ บทที่ ๒ และ ๓

๑.๗.๓ การนำเสนอ

นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา นำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ จัดทำเป็นรูปเล่มสารนิพนธ์ โดยมีการแบ่งเนื้อหา ออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ บทที่ ๑ คือส่วนนำ บทที่ ๒ คือศึกษาในส่วนรูปแบบการ สอน บทที่ ๓ คือเนื้อหาของการสอน และบทที่ ๔ เป็นการอภิปรายและข้อเสนอแนะ รวมทั้งหมด ๔ บท

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ได้มีองค์ความรู้และความเข้าใจการวิเคราะห์ อวจนภาษาที่ปรากฏในทีฆนิกาย

๑.๘.๒ ได้องค์ความรู้ที่เป็นอวจนภาษาในฐานะสื่อการสอนอวจนภาษาที่ปรากฏในทีฆนิกาย เพื่อนำไปเผยแพร่สู่สาธารณชนต่อไป